

ЛОГВИНЕНКО Є. С.,
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри конституційного
і міжнародного права факультету № 4
(Харківський національний університет
внутрішніх справ)

УДК 342.721-055.2

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-3-1-6>

ЗАХИСТ ПРАВ ЖІНОК НА СТАТЕВУ НЕДОТОРКАННІСТЬ І СТАТЕВУ СВОБОДУ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Розкрито особливості становлення та розвитку захисту прав жінок на статеву недоторканність і статеву свободу в різні історичні епохи, від стародавніх часів до сьогодення. Визначено вплив міжнародно-правових актів новітнього часу на формування національного законодавства у сфері охорони прав жінок на сексуальну недоторканність і сексуальну свободу.

Ключові слова: права жінок, статева недоторканність, статева свобода, законодавство, міжнародно-правові акти.

В статье рассматриваются особенности формирования и развития защиты прав женщин на сексуальную неприкосновенность и половую свободу в разные исторические эпохи, с древних времен до наших дней. Установлено влияние действующих международных правовых актов на формирование национального законодательства в сфере защиты прав женщин на сексуальную неприкосновенность и сексуальную свободу.

Ключевые слова: права женщин, сексуальная неприкосновенность, сексуальная свобода, законодательство, международно-правовые акты.

The peculiarities of formation and development of legal protection of women sexual inviolability and sexual freedom in different historical epochs, from ancient times to the present, are considered in the manuscript. The influence of current international legal acts on the national legislation formation in the sphere of the protection of women's rights to sexual inviolability and sexual freedom was determined.

Key words: women's rights, sexual inviolability, sexual freedom, legislation, international legal acts.

Вступ. У світі рівень насильства щодо жінок, яке виявляється у сексуальних домаганнях, торгівлі жінками, схиланні до проституції, примусових шлюбах тощо, залишається неприпустимо високим. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, об'єктом сексуальної наруги стає кожна п'ята дівчина, а кожна третя жінка хоч раз за життя стає жертвою сексуального насильства з боку свого інтимного партнера [1]. Загалом понад 35% жінок у всьому світі протягом свого життя у тій чи іншій формі зазнали насильства, зокрема сексуального, від чоловіків [2, с. 104]. Тобто можна констатувати, що захист прав жінок на статеву недоторканність і статеву свободу є загальноновизнаною масштабною проблемою сучасності, яка потребує невідкладного рішення. Саме тому вивчення цього питання в історико-правовій площині дозволить більш чітко і повно з'ясувати причини сучасного стану цієї проблеми, віднайти ефективні шляхи подолання тих негативних явищ, на які було вказано вище.

Історіографія нараховує чимало робіт, присвячених питанням, пов'язаним із захистом жінок від сексуального насильства. Так, одним із перших фундаментальних досліджень, де розглядалися статеві злочини, їх причини та наслідки, стала монографія П. Люблінського, котра вийшла друком у 1925 р. Значущість її полягала у тому, що автор не тільки спробував дати науково обґрунтоване визначення поняття «сексуальне насильство», а й встановити певні «межі», які б дозволили кваліфікувати його як кримінальний злочин [3]. Надалі науковці торкалися різних аспектів цієї теми. Так, значний внесок у розробку аналізованої проблеми зробили Ю. Александров, М. Бажанов, М. Шаргородський, В. Безгін, І. Бойко, І. Заварикін, О. Дашковська, О. Додуров, Л. Дорош, О. Івасюк, І. Калашніков, В. Куц, К. Левченко, С. Маслак, В. Маркін, А. Нурмухамедова, М. Хоменко та ін. Та, незважаючи на значний доробок науковців, історико-правового дослідження теми раніше не здійснювалося.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування особливостей становлення та розвитку захисту прав жінок на статеву недоторканність і статеву свободу в різні історичні епохи, від стародавніх часів до сьогодення. Досягнення мети дослідження зумовлено вирішенням таких завдань: на основі пам'яток права держав Стародавнього світу та Середньовіччя розкрити тогочасні особливості захисту прав жінок на статеву недоторканність і статеву свободу; на основі порівняльного аналізу кримінальних законодавств XVIII – поч. XX ст. показати динаміку змін щодо розуміння сутності статевого злочинів проти жінок і визначення покарань за них; визначити вплив міжнародно-правових актів новітнього часу на формування національного законодавства у сфері захисту прав жінок на сексуальну недоторканність і сексуальну свободу.

Вперше визначено й охарактеризовано історичні етапи становлення та розвитку захисту прав жінок на статеву недоторканність і статеву свободу, визначено їх особливості. На основі аналізу кримінального законодавства різних історичних епох показано динаміку змін розуміння сутності та наслідків статевого злочинів і визначення покарання за них.

Результати дослідження. Починаючи зі стародавніх часів і дотепер норми кримінального права передбачали покарання за порушення прав жінок на статеву недоторканність. Однак у державах Стародавнього світу та Середньовіччя покарання за зґвалтування, а також ставлення до потерпілих від цього злочину мало свої особливості. Так, наприклад, тяжкі тілесні покарання передбачалися за зґвалтування у Стародавньому Єгипті. Івалтівника кастрували, оскільки вважалося, що цей злочин містить у собі три великі зла: образу, занепад моралі та невизначеність походження дитини.

В Індії для визначення покарання за порушення статевої недоторканності жінки враховувався статус звинуваченого та його жертви. Закони Ману передусім захищали жінок, котрі належали до «двічі народжених» [4, с. 210]. За Законами цар повинен виганяти з країни тих, хто домагався чужих дружин, попередньо піддавши їх покаранню, яке «викликає трепетання» (ст. 352, VIII) [5, с. 324]. Невідкладне тілесне покарання передбачалося за зґвалтування (ст. 364, VIII), також за зносини чоловіка з нижчої варни із жінкою вищої варни (ст. 366, VIII). Якщо чоловік «нагло обезчестить дівчину», то винному відрізали два пальці та накладали на нього штраф у 600 пан (ст. 367, VIII). У разі розбещення дівчини іншою дівчиною винна мала сплатити штраф у 200 пан, сплатити подвійну шлюбну винагороду, а також отримати десять ударів різками (ст. 369, VIII) [5, с. 326–327]. За непристойну поведінку жінці призначалося десять ударів пліттю на торговій площі посеред поселення. Нанести по п'ять ударів «по кожному боку» мав чандал, який вважався недоторканим, що робило для представниць вищих варн це покарання ще ганебнішим. Тому передбачалося можливість замість побиття сплатити штраф [6, с. 167].

У країнах Стародавнього світу перелюбство – це кримінальний злочин. За адюльтер без насилля у Єгипті чоловік приговорювався до тисячі ударів різками, а жінці відрізали носа. Цим покаранням законодавець намагався зробити так, щоб жінка втратила свою красу й не здатна була зваблювати чоловіків [7, с. 492–493]. Нині адюльтер порушує норми моралі, а не права.

Особливо жорстоко каралося перелюбство у Стародавній Індії. Воно вважалося одним із п'яти великих гріхів-злочинів (*vahapatakin*), поряд із такими, як убивство брахмана, пияцтво, крадіжка та спільне проживання зі злочинцем-грішником (ЗМ, IX, 235; XI, 55) [5, с. 379, 435]. Ці гріхи-злочини можна зустріти і в інших давньоіндійських джерелах – «Апастамба-дхармасутрі», «Баудхаяна-дхармасутрі» та «Васиштха-дхармасутрі», за скоєння яких передбачалося таке покарання, як вигнання [8, с. 68–69]. А. Самозванцев, вивчаючи релігійні та правові джерела Стародавньої Індії, відзначив, що «номінації, які визначають основні класи гріхів, мають корінь «пат» («падати»), котрий вказує на «випадіння» людини з общини, колективу, що у традиційному перекладі терміна звучить як «позбавлення касты» [8, с. 69].

Також у Стародавній Індії за перелюбство доволі широко практикувалося застосування штрафних санкцій. Так, у Артхашастрі перерахована різна ситуаційна поведінка дружини, яка оцінювалася як непристойна та підлягала штрафуванню, зокрема: натяки на бажання статевих стосунків «із чужим чоловіком» словесні або тілом (жінка сплачує 24 пани, а чоловік – подвійну суму); натяки на бажання статевих стосунків і встановлення фізичного контакту: «хватування за волосся, укуси, шкрябання нігтями» (96 пан стягується із жінки, а чоловік вносить подвійну суму). У разі порушення встановленої судом заборони на стосунки між чоловіком і жінкою передбачалися різні штрафи, з урахуванням того, чи була близькість між ними, чи ні. Великим штрафом каралися і гомосексуальні стосунки [6, с. 167–168].

«Артхашастра» порівняно із Законами Ману доволі толерантно ставиться до сексуальних злочинів. Смертна кара передбачалася лише за згвалтування блатородної жінки, в усіх інших випадках – штраф [6, с. 156, 247]. Законодавством Стародавньої Індії наказувалося застосовувати такі покарання за перелюбство: «Якщо кшатрій дозволяє собі недозволені зносини із брахманкою, яка перебуває під охороною, то з нього належить вищий вид штрафу – *сахасу*, якщо вайш'я – то в нього конфіскується все майно, і якщо шудра – то він має бути спалений, будучи загорнутим у солому. Якщо хто-небудь дозволяє собі зносини з дружиною государя, то у всяких випадках (винний) повинен бути зварений у чані» [6, с. 258].

Давньоіндійське законодавство не допускало інцест: «Якщо хтось має зносини з сестрою батька або матері, з дружиною брата матері, з дружиною вчителя, із невісткою, з власною дочкою або сестрою, то йому відрубують статеві органи, і він підлягає страті» [6, с. 258].

У Вавилоні смертна кара через удушення загрожувала гвалтівнику. Таке покарання, як «спалення» – заливля розплавленого свинцю до горла злочинцеві – призначалося за статеві зносини з матір'ю дружини, за зраду дочкою священика нареченому в період заручин. Але найпоширенішою була страта через скидання на каміння. Вона передбачалася за подружню зраду та гомосексуалізм [9, с. 157; 10, с. 113]. Скидання здійснювалося таким чином: засудженого ставили на висоті, яка мала бути не меншою ніж два зрости людини, та зіштовхували спиною на каміння. Якщо він залишався живим, то на нього двоє свідків скидали важкий камінь. Якщо й після цього він не помирав, то кидали каміння всі присутні [9, с. 157].

В античний період у Греції за законами Залевка (662 р. до н. е.), де за кожен окремий злочин визначалися чіткі міри покарання, перелюбство каралося осліпленням [11, с. 73; 113]. За часів Харонта та Солона це покарання застосовувалися за цей злочин саме до вільних людей – як громадян, так і негромадян поліса [12, с. 77].

У римському праві згвалтування розглядалося спершу не як злочин проти статевої недоторканності та свободи жінки, а взагалі як фізичне насилля над особою (*vis* – лат.). Лише у Законах Юлія (18 р. до н. е.) статеві злочини проти жінок називалися безчестям, а позбавлення невинності дівчини до шлюбу трактувалося як порушення її особистих прав [13, с. 127]. Потерпіла мала шукати захисту у свого батька, під владою якого вона перебувала.

У Стародавньому Римі обов'язок зберігати у шлюбі вірність законодавчо закріплювався лише за жінками. Спершу покарання за перелюбство віддавалося на розсуд чоловіка або

батька. Давньоримський політик і письменник, відомий як борець проти соціальних пороків і розкошів, Марк Порцій Катон Старший (234–149 рр. до н. е.) наставляв: «Якщо застанеш свою дружину під час перелюбства, можеш убити її без суду, уникаючи покарання. Вона ж, якщо ти її втягнеш у розбещення чи обдуриш, не сміє пальцем до тебе доторкнутися й не має на це права» [14, с. 75]. Закон Августа (18 або 17 рр. до н. е.) зобов'язував чоловіка розірвати шлюб і розпочати проти дружини судове переслідування. Якщо чоловік вибачав свою дружину, то сам переслідувався як перелюбник і мав бути вигнаний, а майно його конфісковували. Звинувачені в перелюбстві жінки підлягали засланню на острови [14, с. 75]. Такому самому покаранню підлягали близькі родичі, котрі одружилися, і їхній шлюб анулювався [15, с. 65].

За часів розквіту ранньофеодальної Київської держави у Статуті князя Ярослава про церковні суди у визначенні покарання винному за зґвалтування враховувався соціальний стан потерпілої й обставини скоєння злочину. Відповідно до цього визначався розмір сплати жертві «за сором» і пеня митрополиту від п'яти гривень золота до однієї гривні срібла [16, с. 40].

В Англії та Нормандії в епоху Вільгельма Завойовника (1066–1087 рр.) за зґвалтування дівчини, яка мала високий соціальний статус, кастрували та позбавляли очей. Проте щодо визначення вини були свої особливості. Якщо звинувачений не визнавав своєї вини, то вона встановлювалася на поєдинку. За відсутності у жертви заступника, готового ризикнути своїм життям і виступити на поєдинку, постраждала не мала ніяких шансів обґрунтувати і довести звинувачення, тобто захистити себе [13, с. 128].

Наприкінці XIII ст. до англійського законодавства було внесено зміни, відповідно до яких уніфіковувалося ставлення до незайманих і заміжніх жінок у разі вчинення над ними сексуальної наруги, а також скасовувалося таке покарання, як обов'язковість одруження із жертвою злочину [17, с. 536].

Зґвалтування як самостійний склад злочину розглядало Кримінальне уложення Карла V «Кароліна» (1532 р.). Покарання за це діяння було суворим – смертна кара. «За скаргою потерпілої та у разі доведення злочину він (злочинець – *С. Л.*) має бути, подібно до розбійника, страчений мечем», – прописувалося у документі [18, с. 200]. Однак за спробу зґвалтування, якщо потерпіла вчинила опір, покарання могло бути іншим залежно від обставин замаху та соціального стану звинуваченого. Уложення не передбачало відповідальності за сексуальне насилля чоловіком щодо своєї дружини. У цьому разі статеві зносини розумілися як обов'язок жінки, а тому статева свобода заміжньої жінки не вважалася об'єктом злочину. Отже, правові норми про захист статевої недоторканності взагалі не передбачали права жінок на статеvu свободу.

Європейське законодавство XVII – XIX ст. важливими ознаками складу такого злочину, як зґвалтування визначало не лише насилля, а й відсутність згоди на статевий акт потерпілої. Саме тому його склад поділявся на два види: статевий акт без згоди жінки із вчиненням фізичного або ж психічного насильства над нею та статевий акт без згоди жінки, але без вчинення насильства. Такі підходи мали місце в німецькому кримінальному уложенні 1871 р. та Кримінальному кодексі Голландії 1886 р. [13, с. 128].

Деякі положення російського кримінального законодавства XVIII – XIX ст. прямо вказували на характерні ознаки такого злочину, як зґвалтування. Так, в «Артикулах військових» Петра I, виданих 26 квітня 1715 р., вказувалося, що суддя, коли розглядає справу про зґвалтування, має звернути увагу на такі обставини: чи жінка «з великим криком інших на допомогу закликала»; чи знайдеться розідраний одяг насильника або його жертви; чи знайдуться у них синці або «криваві знаки» на тілі; як скоро звернулася жінка зі скаргою про зґвалтування: «якщо деякий час про те замовчує і того часу скарги не принесе, промовчить один день або більше потому, то вельми напевне видно буде, що вона до того бажання мала». У разі доказаного злочину насильнику загрожувала страта через відрубання голови або ж довічне покарання – відправлення на галери (Арт. 167) [19, с. 359]. Аналогічні критерії до класифікації зґвалтування знаходимо в «Уложеннях про покарання кримінальні і виправні» 1842 р. (ст. 789) [20, с. 161].

Наведені законодавства свідчать про те, що з плином часу з'являються правові норми, які захищають права жінок на статеву недоторканність. Однак, щоб діяння звинуваченого кваліфікувати як зґвалтування, суд мав врахувати стан потерпілої та відповідну її поведінку, що чітко прописувалася законодавцем. Покарання за цей злочин було суворим. Так, у «Зводі Законів Кримінальних» Російської імперії 1832 р. ст. 675 передбачала: «За зґвалтування заміжньої жінки, вдови та насильне розтління дівчини повнолітньої чи малолітньої винні позбавляються усіх прав стану, покаранню батою і засланням на каторжні роботи» [21, с. 212].

«Уложення про покарання кримінальні та виправні» 1845 р. деталізували покарання за зґвалтування. Так, за насильне «розбещення дівчини», котра не досягла 14-річного віку, винний позбавлявся усіх прав стану та засилався на каторжні роботи до фортеці терміном від 10 до 12 років. Залежно від соціального статусу звинуваченому могли присудити побиття бичем і клеймування (ст. 1998) [22, с. 778]. За «розбещення дівчини» без насилля або зґвалтування жінки віком понад 14 років покарання було аналогічним. Лише строк каторжних робіт був меншим – від 4 до 8 років. Привертає увагу те, що в Уложенні передбачалося покарання до тих близьких осіб (батьків, опікунів, родичів), які з різних причин дали згоду на скоєння протиправного діяння. Вони несли таку саму кримінальну відповідальність, як і гвалтівник (ст. 1999, 2000) [22, с. 778–779].

Якщо потерпілою була жінка віком понад 14 років, то у визначенні покарання мали з'ясувати такі обставини: 1) коли була зґвалтована жінка, котра перебувала у шлюбі; 2) чи жінку, що зазнала сексуального насилля, «проти волі чи обманом увели або увезли»; 3) чи зґвалтування супроводжувалося побиттям або катуванням; 4) чи насилля скоєно над особою, яку до того довели до втрати свідомості чи «неприродного сну» сам гвалтівник або інші особи за його розпорядженням; 5) чи вчинено насилля людиною, котра мала владу над постраждалою (опікуном, наглядачем тюрми або іншого закладу, де вона утримувалася, лікарем тощо); 6) чи вчинено злочин кріпосним або найманим службовцем потерпілої або її чоловіка, батьків, опікуна тощо; 7) чи була загроза життю потерпілої (ст. 2001) [22, с. 780].

Важливим є те, що Уложення також передбачало покарання за спробу зґвалтування, яке визначалося «більшою або меншою близькістю цього замаху до здійснення злочину, однією або двома ступенями нижче проти покарання, визначеного за саме вчинення злочину» (ст. 120, 2004–2007) [22, с. 38, 781–783].

Кримінальне уложення 1903 р. містило спеціальну главу «Про непотребство», що визначала покарання за статеві злочини з особою будь-якої статі. Так, ст. 515 передбачала кримінальну відповідальність за «любострасне діяння» з особою, котра перебуває під владою винного (п. 1); через насилля або погрози вбивства чи завдання тяжких тілесних ушкоджень особі або членам її сім'ї (п. 2); з особою жіночої статі, якщо мало місце розбещення без статевого акту (п. 3). Позбавлення волі (перебування у виправному будинку) або ж тюремне ув'язнення приписувалося тим, хто мав статеві зносини з дитиною, яка не досягла 16-річного віку. Не мало значення, за згодою чи ні відбувалося «любострасне діяння» (ст. 513). Статеві зносини із застосуванням насилля з особою, вік якої був у межах від 16 до 21 року, каралися тюремним ув'язненням (ст. 514) [23, с. 102–105].

Російське законодавство ХІХ ст. не вважало перелюбство кримінальним злочином, а відносило його до порушень церковних канонів. «Скарги про перелюбство належать відомству та розгляду Духовних Правительств», – зазначалося у ст. 664 «Зводу Законів Кримінальних» 1832 р. Щоправда, наступна стаття передбачала можливість тимчасового затримання звинувачених у перелюбстві осіб за рішенням «світського Суду» на термін від 3 до 14 днів для з'ясування обставин справи [21, с. 210].

Категорично заборонявся інцест. Він вважався одночасно кримінальним і релігійним злочином та карався позбавленням усіх прав, побиттям і засланням на поселення (ст. 666, 667) [21, с. 210–211].

Кримінальне законодавство радянської України багато в чому дублювало кримінальне законодавство РСФСР. Так, Кримінальний кодекс УРСР 1927 р. не містив спеціального роз-

ділу про статеві злочини, однак мав статті, що передбачали покарання за зґвалтування. Різні терміни позбавлення волі визначалися за статеві зносини з особами, які «не дійшли статевої зрілості, поєднані з розтлінням або із задоволенням статевої жаги неприродним способом чи зі зґвалтуванням» чи вчинені без зазначених обтяжуючих ознак (ст. 162); за розбещення малолітніх або неповнолітніх, вчинене розпутними діями щодо них (ст. 163); за зґвалтування із застосуванням фізичного або психологічного насильства чи з використанням безпорадного стану потерпілої особи. Кваліфікаційними ознаками зґвалтування були: самогубство чи тяжка хвороба жертви злочину, досягнення нею статевої зрілості та вчинення кількома особами. Просте зґвалтування каралося позбавленням волі на 5 років, а кваліфіковане – на 8 [24, с. 49].

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 04 січня 1949 р. значно посилювалася кримінальна відповідальність за зґвалтування – до 15 років перебування у виправно-трудовому таборі. Якщо потерпіла особа виявлялася неповнолітньою, або злочин був вчинений групою осіб, або злочинне діяння мало тяжкі наслідки, термін ув'язнення встановлювався від 15 до 20 років [24, с. 129].

У Кримінальному кодексі УРСР 1960 р., як у попередньому 1927 р., не передбачався розділ про статеві злочини. Статті, які містили склад цих протиправних діянь, розміщувалися у Главі III «Злочини проти життя, здоров'я, волі і гідності особи». Ст. 117 цього кодексу передбачала нові кваліфікаційні ознаки – зґвалтування, вчинене особою, котра раніше вчинила такий злочин (ч. 2); зґвалтування, вчинене особливо небезпечним рецидивістом, або таке, що спричинило особливо тяжкі наслідки, а так само зґвалтування малолітньої (ч. 4). Покарання, передбачене кодексом за цей злочин, – позбавлення волі, термін якого визначався залежно від кваліфікаційних ознак – від 3 до 15 років [25].

До одного року позбавленням волі або на той самий строк виправними роботами каралися особи, котрі, використовуючи своє матеріальне чи службове становище, примушували жінок до статевого зв'язку (ст. 119) [25].

Зі здобуттям України незалежності постала необхідність створення власного національного законодавства, яке б враховувало тогочасні реалії та міжнародні напрацювання, а також визнані цивілізованим світом стандарти у правовій сфері. Почалася кропітка робота щодо розробки нового кримінального законодавства, що завершилася прийняттям нового Кримінального Кодексу України у 2001 р. Він вже мав окремий Розділ IV «Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи». Тут містяться окремі статті, які кваліфікують такі злочини, як зґвалтування (ст. 152), сексуальне насильство (ст. 153), примушення до вступу у статевий зв'язок (ст. 154), статеві зносини з особою, котра не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 155), та розбещення неповнолітніх (ст. 156). Відповідно до кваліфікації злочину визначався строк покарання – позбавлення волі від 3 до 15 років [26].

Варто відзначити, що суттєвий вплив на формування національного кримінального законодавства у сфері захисту прав жінок на статеву недоторканість і статеву свободу мали такі міжнародно-правові акти:

– «Конвенція про згоду на взяття шлюбу, шлюбний вік та реєстрацію шлюбу» (1962 р.), яка зобов'язує держави у разі її ратифікації відмовитися від застарілих звичаїв і законів, що стосуються шлюбу, «забезпечити повну свободу вибору у складанні шлюбу, повного скасування шлюбів дітей і укладених до досягнення дівчатами статевої зрілості попередніх договорів про видачу їх заміж, встановлення, коли це необхідно, належних покарань і введення реєстру актів цивільного стану чи іншого реєстру, в якому реєструвалися б усі шлюби» [27]. Отже, ця конвенція спрямована на запобігання сексуальному насильству над дівчатами і жінками, притаманному шлюбом, укладеним без обоїльної добровільної згоди.

– Конвенція ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» (1979 р.), яка закріпила принцип рівноправності чоловіків і жінок в усіх сферах життєдіяльності, зокрема в забезпеченні та захисті прав на статеву недоторканність і статеву свободу. Країни, що ратифікували цю конвенцію, зобов'язувалися прийняти відповідні заходи, включаючи

законодавчі, щодо припинення всіх видів торгівлі жінками та використання проституції жінок (ст. 6) [28].

– Декларація ООН «Про викорінення насильства щодо жінок» (1993 р.), де вперше було надано офіційне визначення терміна «насильство стосовно жінок» як будь-якого акту насилля, скоєного на статевому ґрунті, що заподіює або може заподіяти фізичну, статеvu чи психологічну шкоду чи страждання жінкам, а також «загрози вчинення таких актів, примус або самовільне позбавлення волі, чи-то в громадському чи приватному житті» (ст. 1). Декларація закликала держави засудити насильство щодо жінок і «не посилатися ні на які звичаї, традиції чи релігійні мотиви для ухилення від виконання своїх зобов'язань щодо його викорінення» (ст. 4) [29].

– Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (2011 р.), т. зв. Стамбульська конвенція, яка характеризує насильство проти жінок як порушення прав людини та форму дискримінації за гендерною ознакою (ст. 3-а). Під поняттям «домашнє насильство» розуміються всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що відбуваються в лоні сім'ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від того, чи проживає правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні, або незалежно від того, чи проживав правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні (ст. 3-б). [30, с. 49]. Конвенція визначала види правопорушень, які об'єднуються поняттям «насильство проти жінок»: психологічне насильство (ст. 33), переслідування (ст. 34), фізичне насильство (ст. 35), сексуальне насильство, у т. ч. зґвалтування (ст. 36), примусовий шлюб (ст. 37), каліцтво жіночих геніталій (ст. 38), примусовий аборт і примусова стерилізація (ст. 39). Країни, що ратифікували цю Конвенцію, мають криміналізувати ці порушення і вжити необхідних законодавчих заходів, щоб сексуальне домагання підлягало «кримінальній або іншій юридичній санкції» (ст. 40) [30, с. 65–68].

Україна підписала Стамбульську конвенцію, проте її так і не було ратифіковано. Незважаючи на це, Конвенція стала своєрідним підґрунтям для розробки Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», прийнятого Верховною Радою України 07 грудня 2017 р. Цей закон дає визначення низки термінів, серед яких «домашнє насильство» та «сексуальне насильство».

Під домашнім насильством тепер розуміється діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, котра вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь (ст. 1. ч. 3). Сексуальне насильство є однією з форм домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у т. ч. вчинені стосовно дитини або в її присутності (ст. 1. ч. 15) [31].

Важливим є те, що Законом передбачені заходи щодо запобігання домашньому насильству, серед яких формування в суспільстві нетерпимого ставлення до насильницьких моделей поведінки, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед постраждалих дітей, усвідомлення домашнього насильства як порушення прав людини (ст. 18. ч. 4) [31]. Це є надзвичайно важливим, оскільки ставлення суспільства до прав жінки на сексуальну недоторканість і сексуальну свободу є певним індикатором стану права та демократії в державі.

Висновки. Отже, історію становлення і розвитку кримінального законодавства про відповідальність за порушення прав жінок на сексуальну недоторканість і сексуальну свободу можна поділити на три великі періоди. Перший – Стародавнього світу і Серед-

ньовіччя, який характеризується тим, що у визначенні покарання за злочини проти жінки насамперед враховувалося соціальне походження як її, так і звинуваченого. Суворо каралося перелюбство, оскільки воно вважалося кримінальним злочином, а також відповідна поведінка постраждалої. Норми про кримінальну відповідальність не розглядали статеву свободу жінки як об'єкт кримінально-правової охорони. Другий період (друга пол. XVII – поч. XX ст.) відзначається появою норм у кримінальному законодавстві, які захищали права жінок на статеву свободу. Однак у визнанні діяння злочинним, а звинуваченого – гвалтівником суд мав враховувати відповідний стан і поведінку жертви, що було основним критерієм прийняття остаточного рішення. Перелюбство вже вважається порушенням норм релігії та моралі, а не кримінальним злочином. В останній, новітній період з'являється низка міжнародно-правових актів, які уніфікували підходи та закріпили фундаментальні принципи юридичної відповідальності за злочини проти статевої недоторканності та статевої свободи жінки, що стало основою для розробки національного кримінального законодавства у цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Про ситуацию в мире в отношении предупреждения насилия за 2014 год: Доклад Всемирной организации здравоохранения. URL: <https://www.who.int/mediacentre/news/releases/2014/violence-prevention/ru/> (дата звернення: 04.05.2019).
2. Ивасюк О.Н., Калашников И.В. Виктимологические особенности преступлений против половой свободы, совершаемых в отношении женщин. *Вестник Московского университета МВД России*. 2018. № 5. С. 104–110.
3. Люблинский П.И. Преступления в области половых отношений. Ленинград : Изд-во Л.Д. Френкель, 1925. 247 с.
4. Ляценко Е.Н. Правовое положение женщины по древнеиндийским источникам. *Вестник Волжского университета имени В.Н. Татищева*. 2013. № 2 (78). С. 210–218.
5. Законы Ману. Москва : Эксмо-Пресс, 2002. 496 с.
6. Архашастра или наука политики / под ред. В.В. Струве. Москва ; Ленинград : Изд-во АН СССР, 1959. 798 с.
7. Томсинов В.А. Государство и право Древнего Египта : монография. Москва : Зерцало-М, 2011. 512 с.
8. Самозванцев А.М. Индия: религии, верования, обряды (древность и средневековье). Москва : Ин-т востоковедения РАН, 2003. 240 с.
9. Казанник А.И. Наказание по Вавилонскому Талмуду. *Вестник Омского университета*. 1999. Вып. 2. С. 156–158.
10. Логвиненко Є.С., Логвиненко І.А. Покарання в праві держав Стародавнього світу. Харків : ФОП Панов А.М., 2019. 252 с.
11. Шишова И.А. Раннее законодательство и становление рабства в Античной Греции. Ленинград : Наука, 1991. 224 с.
12. Пальцева Л.А. Основные направления развития судебной системы в архаической Греции (VII в. н. э.). *Мнемон. Исследования и публикации по истории античного мира*. 2005. № 4. С. 73–84.
13. Заварькин И.Н. История возникновения и развития российского и зарубежного уголовного законодательства об ответственности за изнасилование, а также его роль в защите прав женщин на половую неприкосновенность и половую свободу. *Вестник Томского государственного университета*. 2013. № 376. С. 126–131.
14. Гуревич Д., Рапсат-Шарль М.Т. Повседневная жизнь женщины в Древнем Риме / пер. с фр. Н.Н. Зубкова. Москва : Молодая гвардия, 2006. 260 с.
15. Афонасин Е.В. Казусы римского права : учебное пособие. Новосибирск : РИИЦ НГУ, 2014. 216 с.
16. Статут князя Ярослава про церковні суди. *Історія держави і права України : практикум* / М.Ю. Бурдін, О.А. Гавриленко, І.Д. Коцан та ін. ; за ред. М.Ю. Бурдіна. Харків : ФОП Бровін О.В., 2017. 444 с.

17. Мастерс У., Джонсон В., Колодни Р. Основы сексологии : учебник. Москва : Мир, 1998. 702 с.
18. Кароліна (прийнята у 1532 р. і опублікована у 1533 р.). Історія держави і права зарубіжних країн. Хрестоматія / за ред. В.Д. Гончаренка. Київ : Видавничий Дім Ін Юре, 2002. С. 178–220.
19. 1715, апреля 26 Артикул воинский. Российское законодательство X – XX веков : в 9 т. Т. 4. Законодательство периода становления абсолютизма. Москва : Юридическая литература, 1986. С. 327–365.
20. Свод законов Российской Империи : в 15 т. Санкт-Петербург : Типография второго отделения собственной Его Императорского Величества канцелярии, 1842. Т. 15. 477 с.
21. Свод законов уголовных. Санкт-Петербург : Типография II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1832. 561 с.
22. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. Санкт-Петербург : Типография Второго Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1845. 922 с.
23. Уголовное уложение Российской Империи. Высочайшее утвержденное 22 марта 1903 г. Санкт-Петербург : Сенатская типография, 1903. 145 с.
24. Кримінальний кодекс УРСР. Затверджений Центральним Виконавчим Комітетом Української РСР 08 червня 1927 р. Офіційний текст із змінами і доповненнями на 01 листопада 1949 р., з постатейними матеріалами і додатками. Київ : Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1950. 168 с.
25. Кримінальний кодекс України від 28 грудня 1960 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05>(дата звернення: 01.05.2019).
26. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
27. Конвенція про згоду на взяття шлюбу, шлюбний вік та реєстрацію шлюбу від 10 грудня 1962 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_242 (дата звернення: 02.05.2019).
28. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207 (дата звернення: 02.05.2019).
29. Декларація про викорінювання насилля щодо жінок від 20 грудня 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506 (дата звернення: 02.05.2019).
30. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська Конвенція). *Довідник для членів парламенту*. Київ : К.І.С., 2014. 102 с.
31. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07 грудня 2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 02.05.2019).

